УДК 37.013.73:168.522

© Сергій Разумовський
Харківська державна академія фізичної культури
© Оксана Кулакова
Національний фармацевтичний університет (м. Харків)

ЗНАННЯ ЯК ІНТЕГРАЦІЙНЕ ПІДҐРУНТЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Розглядається сутність знання як основи інтеграційних процесів сучасного світового інформаційного суспільства. Здійснено соціально-філософський аналіз ролі та інтегруючої функції загального знання у лавиноподібному накопиченні спеціалізованого й диференційованого знання. Проаналізована проблематика духовної кризи техногенної цивілізації, яка обумовлена прискорюваним розвитком наукової думки й інформаційним бумом. Ключові слова: інформаційне суспільство, суспільство знань, духовна криза, феномен соціальної інформації, інформатизація науки й освіти.

Актуальність теми. Повноцінний аналіз проблеми інтеграції наукової й освітньої сфери неможливий без розуміння місця й ролі знання у сучасному суспільстві. Для зрозуміння того, чому сьогодні з людиною й суспільством відбувається саме так, а не інакше, відповідь слід шукати у сучасному знанні, у його сутності, змісті та структурі. Тому досить актуальним є проведення філософського аналізу інтегруючої функції знання в сучасному інформаційному суспільстві й визначення його специфіки у вирішенні проблем інтеграції освітньо-наукової сфери.

Шляхи розвитку науки й освіти, як відомо, різні, але в них є галузі перетинання, зумовлені змістом знання. Наука і освіта мають також єдині суспільні функції: виробництво й передача знань. Інакше кажучи, якщо досліджувати питання про нову концепцію розвитку (нову науково-освітню парадигму), то необхідно звернутися до категорії «знання», розглянути її з різних боків. У тому числі, враховуючи й історичні зміни цього поняття. Ми вважаємо, що для досягнення *мети* даного дослідження вчасно й актуально провести філософсько-методологічний аналіз ролі й значення знання в сучасному суспільстві. Необхідно звернути увагу не тільки на той факт, що знання й інформація стали організуючим початком постіндустріального суспільства, але й на зміни у самій сутності знань.

Сьогодні саме навколо знання як об’єкта пізнання формуються нові наукові дисципліни, дослідницькі галузі, наукові напрями й складні конгломерати з вивчення систем, форм знання, гібридних утворень у сфері знань, які розроблювалися як у теоретичній, так і в прикладній формах. Це наведено в роботах Б.Грязнова, В.Стьопіна, О.Ушакової [1; 8; 9; 10].

Незавершеність дискусії про природу інформації, визнання інформологіі в якості науки, а «інформаційної реальності як сенсу буття» на думку М.Чуринова [11, с. 78-79], свідчать про тотальне заперечення містики (анімізму, тотемізму), міфу («космічної тілесності», «кентавра»), одкровення («теодицеї») і про затвердження інформації як «головного ключа» Всесвіту – об’єктивної реальності з двома атрибутами: матеріального та ідеального. Традиційна суперечка між «матеріалістами» та «ідеалістами» закінчується на користь визнання «інформаційної реальності» та глобальної комунікації [12, с. 85-86].

Поняття «інформація» є складним і багатоплановим явищем. Пропонуючи різні трактування даного поняття, вчені застосовують як мінімум три підходи: змістовний, кількісний і знаннєвий.

Так, у роботах А.Урсула, Н. Вінера, Л.Бриллюена присутній змістовний підхід до розуміння інформації. За Н.Вінером інформація – «зміст, отриманий із зовнішнього світу в процесі пристосування до нього». К.Шеннон увів поняття кількості інформації як єдиної універсальної міри впорядкованості всіх систем. Для нього інформація – це зміст повідомлення, що знижує невизначеність деякого досвіду з неоднозначним результатом; збиток пов’язаної з ним ентропії є кількісною «мірою інформації» [6]. При цьому мається на увазі як невизначеність знань про об’єкт, так і невизначеність самого об’єкта.

При дослідженні проблем освіти поняття «інформація» часто використовується за аналогією з поняттям «знання». Наприклад, у математичному енциклопедичному словнику, «інформація - це суб’єктивне поняття, яке є синонімом поняттю «знання» [4]. Відомі роботи, у

яких виділені істотні відмінності в значеннях цих понять. Наприклад, розмежування за ознакою підпорядкованості – «поняття інформації є родовим стосовно поняття знання, а видовою відмінністю поняття знання є його зв'язок зі свідомістю суб'єкта». Знання – суб'єктивний образ об'єктивної реальності, тобто адекватне відображення зовнішнього й внутрішнього світу у свідомості людини у формі уявлень, понять, суджень. Крім того, ще Л. Бриллюен відзначив, що «ми визначаємо інформацію як результат вибору ... ми повністю ігноруємо людську оцінку інформації ... Інакше кажучи, ми визначаємо інформацію як щось відмінне від знання, для якого у нас немає кількісної міри» [6].

Категорія «інформація», яка з середини XX ст. стає загальнонауковою, містить обмін відомостями не тільки між людьми, але й людиною-автоматом, автоматом-автоматом, а також обмін сигналами в рослинному й тваринному світі [5]. Інформація не існує сама по собі, а тільки через певний носій. Як спеціальна наукова категорія вона є одним з основних понять кібернетики [2]. На думку М.Чуринова, пропозиція «космічного, діалектичного, інформаційного проекту науки» [11, с.78-79], як перспективного філософського методу, на відміну від універсального (в інформаційно розвинених країнах), відносить поняття про інформацію до сфери гуманітарного знання, а не технічного. Інакше кажучи, інформацію не можна редукувати до її технічних носіїв, тобто комп'ютерів електронного зв'язку. Комп'ютер, як технічний засіб, нейтральний стосовно людини. А ось інформація, яка отримується за допомогою комп'ютера, засвоюється користувачем з позиції його індивідуальних інтересів, зумовлених соціальним середовищем існування, конкретним суспільством «інформаційної реальності» [12, с.90]. Таким чином, дослідники акцентують увагу на антропологічному розумінні сутності інформації й розглядають її як соціально-філософську категорію, залежну від категорій культури й цивілізації.

Після аналізу відмінностей уяви про знання й інформацію, у тому числі про зміну цих понять протягом часу, необхідно зупинитися на двох основних визначеннях, що співвідносять категорії «знання» й «інформація» та адаптують їх до сучасної соціальної ситуації. У першому випадку знання в широкому значенні – це весь масив інформації, який має суспільство на певному тимчасовому відрізку його розвитку. І тоді термін «знання» виявляється, по суті, синонімом сукупної інформації суспільства (або будь-якої окремої соціальної спільності).

У другому випадку знання, у більш вузькому значенні, сприймається як якась певна частина сукупної інформації, що має специфічну якість, під якою слід розуміти позитивний, життєвоважливий зміст, закладений у відповідній частині інформації. З цієї позиції, інформація безглуздого або руйнівного характеру вже не є знанням, яке розуміється як фундаментальне підґрунтя соціального буття. На нашу думку, саме цей аспект розуміння співвідношення категорій «знання» та «інформація» найбільше значущий та актуальний для даного дослідження.

Досліджуючи проблему інформації як знання людини й людства, вчені вважають, що основний зміст інформації – бути необхідним знанням для людини (індивідуальне знання), суспільства (суспільне знання) і людства (загальне знання). А знання, у першу чергу, необхідне для того, щоб служити людині й людству підставою для практичної діяльності в міжособистісних, соціальних і соціоприродних взаємодіях. Інакше кажучи, знання в сучасному суспільстві – це інформація, що має практичну цінність: служить для отримання конкретних результатів. Те, що сьогодні називають знанням, постійно доводить свою значимість і перевіряється на практиці. Причому, результати проявляються поза людиною – у суспільстві, економіці, у розвитку самого знання. Тому для одержання значущих результатів у будь-якій галузі потрібні високоспеціалізовані знання.

Підсилюються диференціація й спеціалізація знань, і фахівці навіть споріднених сфер все менше розуміють один одного. Загальний обсяг інформації, знань сьогодні наростає й характеризується як інформаційний вибух. В результаті - соціальна інформація за своєю кількістю стала практично неосяжною, нескінченною відносно окремого суб'єкта, а за якістю - настільки різноплановою, що виникають труднощі з її систематизацією. Інформація стає усе більш невизначеною. Мається на увазі її можливість впливати не лише позитивно, але й негативно. Феномен соціальної інформації початку третього тисячоліття виявляється складним і характеризується безліччю особливих характеристик.

З часу існування людства, яке мислить, усвідомлено творить свій світ, існує й система передачі накопиченого досвіду, знань наступним поколінням. Це не що інше, як система освіти,

система соціального спадкування, трансляції життєво важливих знань у соціальному світі. Знаннєвий підхід розкриває ціннісно-освітню антропосоціогенетичну грань, яка є важливою складовою предмета філософії освіти.

Сьогодні доля суспільства, планети, людини залежить від розвитку особистості самої людину, системи освіти. Найважливіше значення набувають такі якості людини, як здатність до всебічного пізнання й розуміння світу, удосконалення його духовно-моральних якостей, зростання системності, науково обґрунтованої практичності, уміння правильно планувати своє особисте життя. Тому на думку вчених й філософів життєздатне суспільство XXI ст. може бути тільки освітнім і моральним, у своїй основі містити оптимальне «живе знання життя» [12].

Знаннєвий розвиток суспільства й окремої людини відбувається у формуванні творчого динамічного «ядра» життєво важливої системи знань сучасної людини, що є оболонкою, яка складається з конкретних галузей знань та певних практик (знаннєвий аспект). Це знаннєве «ядро з оболонкою» розкладається на шари й рівні його збагачення різними верствами населення протягом історії та сфер існування (освітній аспект). Ядро знань формує загальний світогляд розуміння буття людини, природи й свого власного життєвого світу (світоглядний аспект), загальну практичну спрямованість людини (праксіологічний аспект як екзистенційну готовність особистості діяти в певному напряму). А «знаннєва оболонка» формує блоки соціально-професійних знань людей (професійно-прагматичний аспект для суспільства). Але все зазначене вище не буде мати ніякого сенсу для конкретної людини, якщо у своєму житті вона не знайде особистого щастя (суб'єктивно-особистісний аспект для себе й у згоді з іншими).

Складні глобальні проблеми знаннєвого характеру назріли й у надрах самого суспільства. Так, сучасний етап характеризується бурхливим наростанням проблем, пов'язаних з розвитком матеріального виробництва, з необхідністю переходу до маловідходних, енергоекономних, екологічних технологій. Суспільно-політичні проблеми через нерівномірність та неоптимальність розвитку соціуму сьогодні досягли такої гостроти, що людство знову опинилося на порозі світової війни, у якій вже переможців може зовсім не виявитися.

Таким чином, сфера інформаційного суспільства є надвузьким «технологічним» функціональним блоком суспільства знання. У той час, як концепція останнього передбачає більш широкий гуманітарний погляд на зміни, що відбуваються в суспільстві, а також філософський аналіз цих процесів у соціальних системах, зокрема, системі освіти. При цьому для аналізу змін системи освіти в контексті інформаційного суспільства достатньо вивчати й прогнозувати «професійно-технологічні» зміни в сфері освіти, наприклад, місце й роль дистанційної освіти, обсяг і рівень підготовки в сфері інформаційних технологій, відкритість системи освіти та її інтеграцію у світову систему в рамках Болонської угоди тощо.

Необхідний комплексний аналіз місця й ролі системи освіти в період переходу до суспільства знання, раціонально обґрунтовані прогнози функціонування системи освіти в суспільстві знання, вивчення можливості й необхідності зміни соціальних функцій освіти в суспільстві знання, а також вироблення критеріїв якості освіти, адекватних саме суспільству знання. Відштовхуватися в такому аналізі необхідно від прогнозу можливої зміни соціальних функцій сфери освіти в суспільстві знання. Більш того, система освіти із соціальними функціями, що змінилися, і буде, найімовірніше, основою того, що зараз називають концептом «суспільство знання» [3].

Сучасні тенденції інформатизації науки пов'язані з наступними перетвореннями наукової сфери: із широкою комп'ютеризацією й математизацією гуманітарних наук; підвищенням інтелекту автоматизованих систем наукових досліджень і збільшенням автоматизованих робочих місць для дослідників; включенням науковців до світової інформаційної комп'ютерної мережі баз даних і знань; підвищенням ролі комп'ютерного моделювання в наукових дослідженнях тощо.

Усі напрями інформатизації науки й освіти – від проведення фундаментальних досліджень до організації міжнародного співробітництва пов'язані з тенденціями інтеграції. Це відбивається, наприклад, у розвитку інтегрованих виробничих систем, мультимедійними технологіями обробки інформації, інтегрованими інформаційно-телекомунікаційними системами.

Методологія побудови таких інтегрованих систем і технологій значною мірою узагальнюється принципом відкритих систем. Цей принцип полегшує вирішення проблем

взаємодії різних апаратно-програмних платформ, а їх модернізація й розвиток, полегшує роботу користувача з ними.

Інформаційно-обчислювальна база науки й вищої школи значною мірою розвивалася незалежно. Певний ступінь автономності був властивий як самій науці, так і вищій школі. У зв'язку з цим вважаємо, що принцип відкритості дозволить, особливо на першому етапі, найраціональніше, зі збереженням попередніх розробок, розв'язати проблеми інтеграції науки й освіти, у тому числі проблему створення єдиного інтегрованого інформаційного простору науки й освіти. Матеріальну основу науково-освітнього інтегрованого інформаційного простору становить інформаційна інфраструктура, яка створилася в результаті реалізації одного з напрямів інформатизації.

Основу інформаційної інфраструктури сьогодні формують: інформаційні центри, що містять найрізноманітніші види й засоби зв'язку й передачі даних; апаратуру користувачів та інформаційні технології використання інформаційних центрів; системи баз даних і знань, у тому числі інформаційні бази фундаментальної науки й бази даних про українську й світову системи освіти; локальні, регіональні й глобальні телекомунікаційні й комп'ютерні мережі, що поєднують бази даних і знань; прийом та передачу інформації на обчислювальні центри, що відкриті для підключення до загальнодержавних і міжнародних інформаційних мереж.

Створення аналогічної інформаційної інфраструктури в системі «наука-освіта» дозволить об'єднати інформаційні ресурси системи в єдиний інформаційний фонд, а підключення до загальнодержавних і міжнародних мереж створить можливість працівникам науки й вищої школи використовувати для забезпечення своєї діяльності весь накопичений людством інформаційний фонд.

У результаті буде вирішена проблема зближення науки й освітньої системи та їх фахівців у часі й просторі, буде ліквідована «інформаційна недостатність переферій», з'являться реальні умови для ефективного впровадження в повсякденну практику таких нових форм організації навчального процесу й науки, як дистанційне навчання, електронний факультет, телеконференції, колективне використання унікальних експериментальних установок.

Успішне розв'язання проблеми інтеграції вищої освіти й науки вимагає розвитку й проведення цілого комплексу заходів: дослідницьких, правових, соціально-економічних, організаційно-господарських та ін. Але вже сьогодні безперечним є той факт, що одним з найпотужніших моментів прискорення цього процесу інтеграції є інформатизація суспільства [7]. Ми вважаємо, що ця інтеграція проявляється на трьох рівнях: на рівні інформаційних засобів і технологій; на рівні інформатики як науки й сфери діяльності; на рівні інформатизації в цілому.

Існують, безумовно, і проблеми інформатизації. Наприклад, можливості багатьох мультимедійних технологій дотепер залишаються потенційними, їх освоєння й використання для дидактичних цілей здійснюється повільно. Але якщо педагогічні можливості нових (інформаційних) технологій ще має бути розкрито, то можливості імітувати процес навчання виявилися безмежними і єдиний метод боротьби – це зміна ставлення до освіти в суспільстві.

Підсумовуючи проведений філософський аналіз ролі й значення знання для вирішення проблем інтеграції освітньо-наукової сфери, підкреслимо наступні важливі аспекти поставленої проблеми. Знання як форма існування й систематизації результатів пізнавальної діяльності людини є адекватне відбиття об'єктивної реальності у свідомості людини, тобто результат процесу пізнання дійсності, що отримав підтвердження в практиці. Категорія «інформація» визначається (на відміну від знання) як відомості, передані за допомогою технічних засобів, умовних сигналів та іншими способами.

Знання й інформація не тільки стали організуючим початком інформаційного суспільства, але й сам характер знань модифікувався. Інформаційна сфера, будучи системотворчим фактором сучасного суспільства, активно впливає на стан політичної, економічної, соціокультурної сфер. Уперше в історії інформація починає виступати не просто в якості соціальної пам'яті, але саме як дієвий інструмент, засіб прийняття рішення без посередньої участі людини. Технічним базисом постіндустріального суспільства виступає розвиток комп'ютерних технологій і засобів комунікації, що кардинально трансформують різні сфери сучасного суспільства.

Висновки. Концепція «суспільство знань» більш актуальна, ніж концепція «інформаційне суспільство», оскільки краще відображає складність і динамізм змін. Знання на сучасному етапі розуміються більш широко – як інтелектуальна основа новітніх, інноваційних технологій XXI ст. (гуманітарного, соціального й техніко-технологічного напряму). Найважливіше розуміння знання сприймається як певна частина сукупної інформації, що є специфічною якістю, під якою слід розуміти позитивний, життєво важливий зміст, закладений у відповідній частині інформації.

У суспільстві, життєдіяльність якого визначається інформаційними ресурсами й знанням, системі освіти належить основна, якщо не визначна, роль у його сталому розвитку й відтворенні соціальних інститутів. У сучасній складній ситуації підсилюється диференціація й спеціалізація знань, а представники різних сфер науки усе менше розуміють один одного, що позначається на якості освіти. Гостро постає питання про те, яка освіта необхідна при формування особистості для життєдіяльності в інформаційному суспільстві (суспільні знання), як можна оцінити результативність і якість системи освіти. З підвищенням цінності знання й інформації неминуче зростає й цінність наукової складової в системі освіти. Коли йдеться про суспільство знання, у першу чергу, необхідно відзначити значущість не науково-технічного, а науково-освітнього знання для всіх аспектів перетворення соціального буття.

Література

1. Грязнов Б.С. Логика. Рациональность. Творчество / Борис Семенович Грязнов; [отв. ред. И.С. Тимофеев. – Изд. 3-е Москва : URSS , 2010 – 254 с.
2. Костюк В.Н. Информация как социальный и экономический ресурс / В. Н. Костюк. – Ин-т "Открытое о-во" М. : Магистр , 1997 – 47 с.
3. Майер Б.О. Интеграция науки и образования как когнитивная проблема [Електронний ресурс] / Б.О. Майер // Философия образования. 2007. – № 4 (21). – С. 47-52. – Режим доступу до журнала: http://www.phil-ed.ru/
4. Математический энциклопедический словарь / [гл. ред. Ю. В. Прохоров]. – М.: Большая рос. энцикл., 1995. – 845 с.
5. Новейший философский словарь // [Гл. науч. ред. и сост. Грицанов А.А.] Минск: [Изд. В.М. Скакун], 1999. – 877 с.
6. Проблема эффективности в современной науке: (Методол. аспекты) / [А.Д. Урсул, А.А. Жученко, О.Ю. Тарасов и др.; отв. ред. А.Д. Урсул]. – Кишинев: Штиинца, 1985. – 256 с.
7. Пушкарёва Е.А. Единое образование в условиях глобальных преобразований: к постановке проблемы [Електронний ресурс] / Е.А. Пушкарёва // Вестник Новосибирского государственного педагогического университета. – 2012. – №2. – С. 59. – Режим доступа: http://vestnik.nspu.ru/article/175
8. Степин В.С. Философская антропология и философия науки / В. С. Степин // Респ. центр гуманит. Образования. – М.: Высш. шк., 1992 – 188 с.
9. Ушакова Е.В. Системная философия и системно-философская научная картина мира на рубеже третьего тысячелетия / Е.В. Ушакова. – Ч. 1. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 1998. – 250 с.
10. Ушакова Е.В. Системная философия и системно-философская научная картина мира на рубеже третьего тысячелетия / Е.В. Ушакова. – Ч. 2. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 1998. – 222 с.
11. Чуринов Н.М. Совершенство и свобода: филос. очерки / Николай Мефодьевич Чуринов // М-во образования РФ. Красноярск: САА, 2001. – 431 с.
12. Шадриков В.Д. Философия образования и образовательные политики / Владимир Дмитриевич Шадриков. – М.: Исслед. центр пробл. качества подгот. специалистов, 1993. – 181 с.

Шадриков М.: Исслед. центр пробл. качества подгот. специалистов, 1993 – 181 с.

Summary

Razumovsky S., Kulakova O. Knowledge as a Basis for the Integration of the Information Society. *The article deals with knowledge as the basis of the integration processes of the modern world information society. Social and philosophical analysis of the role and the integrated function of is implemented general knowledge lavinopodobnom accumulation of specialized and differentiated knowledge. The problems of the spiritual crisis of technological civilization resulting in the accelerating development of scientific thought and the information boom is analyzed. Keywords: information society, knowledge society, spiritual crisis, the phenomenon of social information, information science and education.*